

Błogosławiony Józef Bilczewski arcybiskup metropolita lwowski obrządku łacińskiego. Sesja naukowa na Uniwersytecie Jagiellońskim, Kraków 4–5 VI 2002 r., Kraków 2003, (Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. XVI, [red.] J. Wołczański), 234 s., 11 fot.

Tom 16 serii Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego dotyczy bł. Józefa Bilczewskiego, od 1891 r. profesora na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, w roku akademickim 1896/1897 dziekana, w 1897/1898 prodziekana tego wydziału i wybranego na rok 1900/1901 rektora uniwersytetu, od 1900 r. do śmierci w 1923 r. arcybiskupa metropolity archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego.

Abp J. Bilczewski urodził się 26 IV 1860 r. w Wilamowicach koło Oświęcimia, święcenia kapłańskie otrzymał w 1884 r. i pracował w Mogile jako wikariusz, od 1885 r. studiował w Wiedniu, gdzie w 1886 r. otrzymał na Uniwersytecie Wiedeńskim doktorat teologii. W latach 1886–1888 studiował w Rzymie na Gregorianum, specjalizując się w archeologii chrześcijańskiej, potem kilka miesięcy w Instytucie Katolickim w Paryżu. Habilitował się w 1890 r. na Wydziale Teologicznym UJ, na podstawie pracy „Archeologia chrześcijańska jako źródło historii kościelnej i dogmatyki”. Błyskawiczna kariera naukowa (1885–1900) od początku studiów do rektoratu uniwersytetu, dorobek twórczy oraz odpowiedzialność za archidiecezję lwowską (1900–1923) jako jej arcybiskup w okresie radykalnych przemian i wydarzeń politycznych na jej terenie świadczą o wybitności tego człowieka, który jako dobrze zapowiadający się naukowiec, w środku kariery naukowej powołany został na trudne stanowisko metropolity lwowskiego obrządku łacińskiego. Fakty z okresu jego rządów we Lwowie świadczą o tym, że będąc człowiekiem nauki, powołany w 1900 r. na nowe stanowisko duszpasterskie jako arcybiskup lwowski, stojąc wobec trudnych wyzwań, zrealizował powierzone mu zadania. Tymi wyzwaniami były: polityczne wydarzenia początku XX w., narastanie konfliktu z rozwijającym się ukraińskim ruchem narodowym, aktywny udział w życiu episkopatu polskiego na ziemiach jeszcze podzielonych kordonami granicznymi, okrucieństwa I wojny światowej z rosyjską trwającą przeszło rok (1914–1915) okupacją terytorium archidiecezji, wrogie zachowanie się administracji austriackiej, konflikt bratobójczy polsko-ukraiński (1918–1919), wojna polsko-radziecka 1920 r. i oblężenie Lwowa przez Armię Budionnego, zakończone zwycięską bitwą pod Zadwórzem (nazywane polskimi Termopilami) oraz odbudowa po wojnie zniszczeń materialnych i duchowych oraz paląca problematyka społeczna z powody biedy i nieczułości na nią bogatych, to były tylko najważniejsze problemy, wobec których jako arcybiskup metropolita lwowski musiał zająć stanowisko. W takim to czasie w wielonarodowościowym Lwowie sprawowali równocześnie rządy duchowi przywódcy ludności identyfikującej się z różnymi korzeniami kulturowymi: abp Józef Bilczewski (1900–1923), abp Andrzej Szeptycki (1900–1944) metropolita lwowski obrządku bizantyjskiego i Józef Teodorowicz (1901–1938) metropolita lwowski obrządku ormiańskiego. Jan Paweł II beatyfikował abp. J. Bilczewskiego 26 VI 2001 r. we Lwowie.

Różnorodność tematyki 14 artykułów wchodzących w skład niniejszego tomu, zwłaszcza związanej z osobą arcybiskupa, jest ilustracją szerokiego pola proble-

matyki o charakterze naukowym, społecznym i duszpasterskim, będącej w zasięgu jego zainteresowań i działań. O tym świadczy duża liczba publikowanych jego listów pasterskich i odezw do wiernych, duchowieństwa, poruszających tematykę religijną, społeczną i polityczną w okresie jego rządów archidiecezją. Artykuły zestawiono będą według bloków tematycznych.

Treść tomu otwiera zredagowana przez J. Wołczańskiego bibliografia 271 pozycji artykułów, druków zwartych, zwłaszcza listów pasterskich i publikowanych na różne okazje odezw. Bibliografia ta w porównaniu z dotąd publikowaną wydaje się być kompletna. Wiadomości dotyczące postaci abp. Bilczewskiego zawarte są w następujących artykułach: U. Perkowska, *Młodość i lata krakowskie Józefa Bilczewskiego*; S. Ryłko CRL, *Dzieje procesu beatyfikacyjnego arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*; *Relacja biskupa Jana Puzyny o kandydatach na arcybiskupstwo lwowskie obrządku łacińskiego z roku 1900*, wyd. J. Urban. Natomiast artykuł J. Wolańskiej *O wizerunku błogosławionego arcybiskupa Józefa Bilczewskiego we Lwowie* jest przedstawieniem o charakterze ikonograficznym formy i treści znajdujących się na terenie Lwowa dwóch wizerunków Arcybiskupa (w ściennym fresku „Siedem sakramentów św.”, wykonanym w latach 1929–1931 przez artystę Henryka Rosena, znajdującym się w kaplicy seminarialnej oraz pomnik powstały w 1928 r., w kaplicy bł. Jakuba Strzemię w katedrze lwowskiej obrządku łacińskiego). Artykuł ks. L. Małego: *Zarys eklezjologii w publikacjach naukowych błogosławionego Józefa Bilczewskiego* jest próbą zaprezentowania tematu określonego tytułem „eklezjologia”, znajdującego się w publikacjach J. Bilczewskiego naukowych i na użytek duszpasterski, a właściwie jego fascynacji nauką. S. Koperek CR w artykule *Pasterz i liturg* przedstawia różnorodność podejmowanych działań duszpasterskich arcybiskupa. W duszpasterstwie zawiera się też problem wychowania. Temu zagadnieniu poświęcony jest tekst ks. F. Ślusarczyka: *Ideał wychowania chrześcijańskiego w pismach arcybiskupa Józefa Bilczewskiego* (prawo sumienia jako fundament wychowania, ludzki wymiar i chrześcijańska wizja doskonałości oraz świętość jako cel).

Poważnym wyzwaniem dla duszpasterstwa rozległej archidiecezji było jej wielkie terytorium, skromna sieć parafialna, problem obsługi duszpasterskiej oraz problematyka społeczna. Tej tematyce poświęcono jest kilka kolejnych artykułów. Artykuł ks. prof. B. Kumora, *Organizacja terytorialna archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w latach 1900–1924* omawia m.in. dyskusje i działania w okresie jego rządów w zakresie podziału archidiecezji na mniejsze diecezje: tarnopolską, stanisławowską oraz na Bukowinie czerniowiecką (o charakterze niemieckim), co poza włączoną po zakończeniu II wojny światowej do Rumunii Bukowiną nie zostało zrealizowane. Autor przedstawił też kolejne dzieło arcybiskupa – zwiększenie sieci parafialnej i budowę nowych kościołów. W skromnej w stosunku do potrzeb sieci parafialnej arcybiskup dostrzegał niebezpieczeństwo dechrystianizacji oraz rutenizacji mieszkającej na prowincji polskiej ludności. Z powodu braku własnych kościołów brała ona udział w życiu liturgicznym znajdujących się prawie w każdej wiosce cerkwi i ulegała depolonizacji. Ostateczny bilans tworzenia nowych parafii i budowy kościołów jako jedna z najistotnych inicjatyw duszpasterskich arcybiskupa był bardzo korzystny. Po jego śmierci w 1924 r. archidiecezja lwowska zajmowała drugie miejsce w Polsce pod względem liczby placówek duszpasterskich. Przeciętny obszar parafii zmniejszył się z 175 km² w 1900 r. do 104 km² w 1924 r. Swoistą kontynuacją i uzupełnieniem powyższego jest tekst W. Bałusa *Teoria i praktyka sztuki sakralnej w okresie pon-*

tyfikatu arcybiskupa Józefa Bilczewskiego. Autor na przykładzie kilku powstałych na początku XX w. rzymskokatolickich świątyń, zwłaszcza wybudowanej we Lwowie jako woum kolejarzy w latach 1901–1911 pod wezwaniem św. Elżbiety, omawia sztukę sakralną na terenie archidiecezji w tym czasie. J. Marecki w artykule *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne w archidiecezji lwowskiej w latach pasterskiej posługi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego* przedstawia proces intensywnego rozwoju na terenie archidiecezji nowych placówek zakonów dawnych oraz zgromadzeń zakonnych powstających współcześnie. Życie zakonne zdziesiątkowane przez józefinizm, od połowy XIX w. stopniowo się odradzaające, w okresie rządów abp. J. Bilczewskiego uległo radykalnemu pomnożeniu. Wszystkie, prowadząc sieć placówek duszpasterskich, formacyjnych, wychowawczych, społecznych i charytatywnych zaradzały potrzebom religijnym i społecznym w terenie. W tym okresie nastąpił znaczny rozwój zakonnych instytucji.

Problematyki społecznej w nauczaniu i działaniach arcybiskupa dotyczą kolejne dwa artykuły: Andrzeja Kazimierza Banacha, *Działalność katolicko-społeczna arcybiskupa Józefa Bilczewskiego* oraz J. Wyciśły, *Zasługi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego w nurcie teoretycznym społecznej myśli Kościoła (na podstawie listu pasterskiego „W sprawie społecznej” z 1903 r.)*. W pierwszym autor przedstawia działania arcybiskupa w kierunku zaradzania problemom społecznym w terenie, m.in. okoliczności wydania w 1903 r. prawie 100-stronicowego listu pasterskiego pt. *W sprawie społecznej*. Poruszony strajkiem robotników Lwowa w 1902 r., swoim autorytetem zażegnał falę przeprowadzonych w latach 1901–1903 strajków rolnych na Podolu. Wspomniany list pasterski był pierwszą na terenie Galicji inicjatywą publikacji na użytek wiernych treści encykliki społecznej papieża Leona XIII *Rerum novarum* z 1891 r. Artykuł J. Wyciśły jest komentarzem treści wyżej wspomnianego listu J. Bilczewskiego.

Tekst M. Zgórniaka, *Tło polityczne rządów arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, zamykający tematykę 16. numeru Studiów, stanowi kontekst wydarzeń i problemów politycznych oraz narodowościowych pierwszego ćwierćwiecza XX w., na które przypadały lata jego rządów w archidiecezji.

Lektura niniejszej publikacji budzi jednak u czytelnika uczucie niedosytu. Zamieszczone w niej artykuły poruszają wiele zagadnień z życia i działalności abp. J. Bilczewskiego oraz rzeczywistość, w której przyszło mu sprawować rządy w archidiecezji. Problemy te są jedynie zasygnalizowane, bowiem trudno je rozwiązać w ramach ograniczonej objętości referatu. Brak jest innych istotnych problemów, np. jego stosunek do grekokatolików, zachowanie się w czasie okupacji rosyjskiej 1914/1915 r., konfliktu polsko-ukraińskiego 1918/1919 r., obrony Lwowa w 1920 r. przed armią Budionnego i innych tematów związanych z I wojną światową, których przedstawienia czytelnik ma prawo spodziewać się przy przyjętym temacie *Błogosławiony Józef Bilczewski arcybiskup lwowski obrządku łacińskiego*. Prawie wszystkie artykuły, oprócz B. Kumora, J. Wolańskiej, F. Ślusarczyka, U. Perkowskiej i S. Koperka, oparte są na opracowaniach. Mającymi charakter twórczy opracowaniami są: ks. J. Wołczańskiego „Bibliografia” 271 pozycji i wydawnictwo źródłowe ks. J. Urbana *Relacja biskupa Jana Puzyny o kandydatach na arcybiskupstwo lwowskie obrządku łacińskiego z roku 1900*. Postać abp. J. Bilczewskiego i epoka jego rządów jest bogata w treść. Nie można więc jeszcze przedstawić jej syntezy. W tym temacie jest jeszcze wiele do zbadania. W związku z planowanymi publikacjami w przyszłości o charakterze prac zbiorowych, w tym materiałów z sympozjów, proponuję, by je w przyszłości przygotowywać jako mo-

nograficzne, dotyczące konkretnych tematów, dotyczących jego i epoki. Wtedy są większe szanse na kompletne, twórcze przedstawianie, a nie tylko sygnalizowanie poszczególnych tematów związanych z abp. J. Bilczewskim.

Sesja i publikacja jej materiałów zasługuje na uznanie jako konkretny przyczynek do dziejów lwowskiej archidiecezji obrządku łacińskiego oraz znajomości postaci abp. J. Bilczewskiego i jego działalności jako jednego z najwybitniejszych członków polskiego episkopatu początku XX w. oraz problemów epoki, kiedy to odradzało się państwo polskie. Ponadto należy podkreślić, że tom 16. Studiów jest starannie przygotowany, zawiera dokumentację fotograficzną oraz indeksy osobowe i geograficzne dotyczące wszystkich artykułów. Oczywiście, jak w każdej szanującej się naukowej publikacji, umieszczono w niej w obcym języku spis treści oraz streszczenie.

Ks. Józef Krętosz

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2004, t. 37, z. 2, s. 308–311

Gabriela Kreihs, *Dobro ukryte w archiwach. Akcja dobroczynna Kościoła katolickiego w czasie kryzysu gospodarczego i politycznego w Polsce lat 1981–1990*, Katowice, Księgarnia św. Jacka 2004, 294 s., 13 fot., 12 tab.

Jednym z najważniejszych zadań Kościoła jest realizacja największego przykazania miłości. Do jego zadań już od czasów apostoelskich należy, obok ewangelizacji, organizowanie i prowadzenie działalności dobroczynnej dla ludzi potrzebujących pomocy. Nie ograniczając się tylko do własnych wyznawców, Kościół na przestrzeni dziejów pełni ją w różnych kręgach kulturowych. W Polsce współcześnie prowadzącą instytucjonalnie tę działalność jest Caritas Polska, która w 1950 r. została przez komunistyczną władzę skonfiskowana i przekazana kolaboranckiej z ówczesnym państwem organizacji Zrzeszenie Katolików Caritas. Oprócz tego od 1945 r. działała w Polsce Komisja Episkopatu do spraw Duszpasterstwa Dobroczynnego. W 1981 r. przemianowano ją ze względów praktycznych na Komisję Charytatywną Episkopatu Polski (KCEP). Komisja ta skończyła swoją działalność w 1990 r., kiedy – po upadku w Polsce komunizmu – reaktywowano Caritas Polską.

Ramy czasowe niniejszej publikacji obejmują działalność Komisji Charytatywnej Episkopatu Polski w latach 1981–1990, tj. okresu zasadniczego kryzysu gospodarczego i politycznego w Polsce, który groził narodowi zabiedzeniem oraz fizycznym, nawet duchowym upośledzeniem. Wtedy to zza granicy popłynęła do Polski fala spontanicznej pomocy. Komisja ta pod kierunkiem biskupa pomocniczego diecezji katowickiej ks. Czesława Domina, który jako przewodniczący był jej duszą, razem z entuzjastami z Polski i innych krajów, zintensyfikowała swoją działalność dobroczynną. Wielu z tych, którzy w niej czynnie uczestniczyli, wspominają ją jako trudną, zarazem wspaniałą przygodę.

Treść zawarta jest w pięciu rozdziałach zatytułowanych: „Komisja Charytatywna Episkopatu i jej ludzie”, „Ofiarodawcy”, „Akcja pomocowa Komisji w czasie